

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2024.35.12>
УДК 1:316.82-7

Юлія СТРЕБКОВА

кандидат філософських наук, доцент,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID: 0000-0001-9941-0330
Email: strebkova@i.ua

Ірина КРАВЧЕНКО

старший викладач,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ORCID: 0000-0002-2582-44
Email: kpi.fsp.kia@gmail.com

УКРАЇНСЬКИЙ ЖІНОЧИЙ ГУМОР ПІД ЧАС ВІЙНИ: АНАЛІЗ УКРАЇНОМОВНИХ ТЕЛЕГРАМ-КАНАЛІВ 2022-2023 РОКІВ

Анотація. У статті презентовано результати соціально-філософського дослідження гумору українських жінок, який втілювався у жартах Telegram-каналів.

Здійснено огляд теоретичного доробку дослідників жіночого гумору та гумору в умовах війни. Обґрунтовано, що дослідження жіночого гумору під час російського вторгнення є актуальним для України. Зокрема, для обґрунтування актуальності використано запит у чаті GPT 4.0. Відзначено, що дослідження гумору під час війни виходить за межі аналізу теоретичних положень до розв'язання прикладних задач.

Для дослідження були відібрані гумористичні Telegram-канали за низкою критеріїв. Для відбору використовувались рейтинги Telegram-каналів, що враховували кількість підписників та охоплення. Щоб відносити канал до презентації українського гумору, той мав бути україномовним і перевірявся на відсутність кальок/фейків, зазначених Центром протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України. Російськомовні гумористичні Telegram-канали переглядалися та використовувались для порівняння, проте їх назви у статті не зазначаються.

Проводився інтерсекційний соціально-філософський аналіз, що передбачав перетин таких векторів: статі, гендеру, національної ідентичності, громадянської позиції та соціального статусу. Дослідження підтвердило гендерованість гумористичних практик у чотирьох сферах, що були раніше виділені Х. Коттхов. Разом з тим, відмічено ряд особливостей сучасного українського жіночого гумору.

Продемонстровано, що україномовні жіночі гумористичні канали можуть розглядатися як профілактика та протидія сексизму і чоловічому домінуванню. Зауважується, що жартівлива мізандрія українок не може розглядатися як сексизм, винятком є ненависть до чоловіків із числа російських загарбників.

Переважає більшість жартів у жіночих гумористичних Telegram-каналах за своїми характеристиками відповідають ознакам феміністського гумору, окресленому у дослідженні Т. Храбан. Також є ряд жартів, що спираються на традиційну парадигму у міжгендерній взаємодії.

Продемонстровано, що перегляд українських гумористичних Telegram-каналів може сприяти покращенню адаптаційних процесів і полегшенню реагування жінок на стресову ситуацію. Зазначено, що гумористичні канали, повертаючи жінок у мирні теми, створюють середовище спокою та подолання тривоги і можуть стати майданчиком для шахраїв та інформаційно-психологічних операцій.

Ключові слова: український гумор, гумор під час війни, жіночий гумор, українські жінки, меметика, гумор у Telegram-каналах, мему.

Julia STREBKOVA

Ph.D. in philosophy, Associate Professor,
National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Iryna KRAVCHENKO

Senior Lecturer

National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

UKRAINIAN FEMALE HUMOR DURING THE WAR: ANALYSIS OF THE UKRAINIAN-LANGUAGE TELEGRAM CHANNELS OF 2022-2023

Abstract. The article presents the results of a socio-philosophical study of the Ukrainian women's humor, which has embodied by the jokes of Telegram channels. A review of the theoretical heritage of researchers of women's humor and humor in conditions of war. It's substantiated that the study of female humor during the Russian full-scale invasion is relevant for Ukraine. In particular, a query in the GPT 4.0 chat has been used to justify the relevance. It's also noted that the study of humor during the war goes beyond the analysis of theoretical provisions to the solution of applied problems.

The humorous Telegram channels were selected for the research according to a specified number of criteria. For that selection, the ratings of Telegram channels were used, taking into account the number of subscribers and coverage. To relate the channel to the presentation of Ukrainian humor, it had to be Ukrainian-language and had checked for the absence of calque/fakes, which indicated by the Center for Countering Disinformation under the National Security and Defense Council of Ukraine. Russian-language humorous Telegram channels were viewed and used for comparison, but their names are not indicated in the present article.

An intersectional socio-philosophical analysis was also conducted, suggesting the intersection of the following vectors: gender, national identity, civil position and social status. The scientific investigation confirmed the gendered humorous practices in the four areas previously highlighted by H. Kotthof. At the same time, a number of features of modern Ukrainian female humor are also noted.

It has been demonstrated in the present article, that Ukrainian-speaking female humorous channels could be considered as prevention and counteraction to sexism and male domination. It has been also noted that the comic misandry of Ukrainian women cannot be considered as sexism, with the exception of hatred of men from among the Russian invaders.

The vast majority of jokes in the female humorous Telegram channels correspond in their characteristics to the signs of feminist humor outlined in T. Hraban's study. There are also a number of jokes based on the traditional paradigm in intergender interaction.

It's also has been shown that viewing Ukrainian humorous Telegram channels may improve the adaptation processes and facilitate women's response to a stressful situation. It is noted that humorous channels, returning women to peaceful topics, create an environment of peace and overcoming anxiety and can become a platform for fraudsters, information warfare and psychological operations.

Keywords: Ukrainian humor, humor during the war, female humor, Ukrainian women, memetics, humor in Telegram channels, memes.

Постановка проблеми. Історія розвитку вітчизняної гумористично-сатиричної періодики сягає 1860-х років, коли у східних та західних землях України з'явилися перші рукописні гумористичні газети [5]. У часи війни художники часто відходять від своїх традиційних жанрів і звертаються до жанрів сатири або ідеологічного плакату.

Розвиток медійних практик впливає на спосіб вирішення завдань інформаційної війни. Під час Другої світової війни Британія запустила спеціальну «Німецьку службу ВВС», яка щотижня випускала сатиричні радіопередачі, в яких висміювались абсурд життя у нацистській Німеччині і персонально Адольф Гітлер. Важливим був гендерний аспект цих передач: мова велась «начебто від імені молодого німецького офіцера чи берлінської домогосподарки» [13].

Сучасна війна має не менше потреб в українській інформаційній протидії російським ІПСО, міфам «русского мира», гібридним методам ведення боротьби в цілому [3; 4]. Нагальною потребою воюючої української нації є створення єдиного інтелектуального фронту боротьби з путінською неоімперією,

задіюючи всі існуючі можливості впливу, у тому числі і гумор.

У глобальному контексті, з часу атаки на паризьку сатиричну газету Charlie Hebdo, особливої гостроти набуває дискусія стосовно морального виправдання жартів та права висміювати релігію. Разом із цим, обговорюються можливості введення певної цензури для соціально впливових медіа з метою не допустити розпалювання ворожнечі, нетерпимості та конфліктів. Жарти, що поширюються через інтернет, зазвичай більш розкуті, але соціальні мережі також можуть модерувати свій контент. Багато платформовий месенджер «Telegram» (Телеграм), маючи протягом місяця сотні мільйонів активних користувачів, фактично виконує функції соціальної мережі. На час дослідження Telegram-канали були фактично вільні від обмежень толерантності та політкоректності.

Штучний інтелект чату GPT на питання «Якщо під час війни гумор буде заборонено, або він загалом зникне, що буде?» у відповіді вирізнув ряд негатив-

них наслідків, а саме: зростання стресу і депресії, зниження морального духу, зменшення соціальної єдності, втрати субверсивного інструменту, посилення цензури і тоталітаризму та зниження ефективності комунікації (ChatGPT 4.0. Відповідь на питання щодо наслідків відсутності гумору під час війни. Діалог українською мовою від 22.08.2024 року).

Поява в Україні «Жіночого кварталу» та інших гумористичних шоу за участю комікес актуалізувала нові «жіночі теми», але здебільшого все ще експлуатувала «старі жіночі образи». Полеміка щодо почуття гумору у жінок і можливості та доцільності його демонструвати триває досі, водночас зростає популярність комікес та стендаперок, серед яких Лера Манзюк, Ганна Кочегура, Настя Зухвала та ін. Відома фраза Лери Манзюк 2024 року «Комедія завжди впливає з трагедії» підкреслює важливість гумору у сучасному українському суспільстві.

Варто також зазначити, що під час виборів 2019 року, коли вже йшла війна з росією, український народ надав перевагу молодому успішному коміку перед досвідченим політиком. Разом із тим, Інтернет-медіа продовжують критикувати гумористичні шоу за сексизм та вульгарність гендерних стереотипів. Тож, дослідження гендерних аспектів українського гумору зберігає свою актуальність.

Аналіз наукових публікацій. Тема гумору загалом та гумору під час війни достатньо широко представлена як у вітчизняних, так і у закордонних дослідженнях. О. Чорновол-Ткаченко та Р. Семків розглядають класичні теорії комізму від Аристотеля до Канта. Военний гумор, пропаганда, гротескна політична сатира під час другої світової війни – О. Гарачковська, Ю. Бідзіля, І. Белебега, М. Гараздій, О. Панченко, М. Болдижар та ін.

У роботах психологів визначаються конструктивні: афіліативний та самопідтримуючий стилі гумору і деструктивні: агресивний та самопринижуючий. Д. Фрай (Jr. W. F Fry) досліджував вплив почуття гумору на когнітивну оцінку стресу [18]. Із позицій позитивної психології гумор поєднують зі щастям та життєстійкістю у триаду «3Hs»: humor, happiness, hardiness та застосовують для оцінки стійкості до стресу [16].

Численними є дослідження впливу статі та гендеру на оцінку та ефективність гумору, його використання, розуміння та сприйняття: J.B. Bear, E. Miron-Spektor, J. Hofmann, Л. Мікес, Д.Е. Вокер, Дж.Л. Парріс, Б. Манкофф, Н.Дж.С. Крістенфельд та ін. Метааналіз даних, який проводили G. Greengross, P. Silvia та E. Nusbaum включав дослідження, які об'єктивно оцінювали здатність до гумору. Об'єднана вибірка включала 5057 учасників (67% жінок) [19]. Аналізувались дослідження з різних країн: США, Великобританії, Угорщини, Німеччини, Ізраїлю та ін. У результаті аналітики підтвердили, що чоловічому гумору надають перевагу як чоловіки, так і жінки [21]. Проте більшість авторів зазначають соціальний вплив на формування таких відмінностей у сприйнятті гумору.

Сексистський гумор у публічному онлайн-дискурсі неодноразово ставав об'єктом дослідження у наукових статтях: A.P.V. Villasanta a J.F. Caringal-Go, J.O. Manaos, M.A.P. Ofreneo, N.A. Canoy, J.B. Evans, L. Bernabéu та ін. Враховуючи те, що гумор може бути потужним інструментом жіночого лідерства, J.B. Bear та E. Miron-Spektor закликали до майбутніх досліджень, щоб краще зрозуміти, як, коли та чому стать впливає на ефективність вираження гумору [21].

Для нашого дослідження важливою є робота 2023 року Т. Храбан, у якій авторка розглядала гумористичні пости жінок у Facebook. Дослідниця визначила 4 прийоми феміністського гумору і дійшла висновку, що подальші дослідження гумору покликані заповнити значну прогалину в науці, що пов'язана з використанням гумору жінками під час війни [14].

Сучасні дослідники надають особливого значення відносно новому явищу у інтернет-комунікації – мемам [9; 24]. Зокрема проблемами класифікації та морально-етичними аспектами застосування і сприйняття мемів опікувались ряд науковців із різних університетів: L. Shang, C. Youn, Y. Zha, Y. Zhang, D. Wang, G. Burbi, A. Baldrati, L. Agnolucci, M. Bertini, A.K. Thakur, F. Ilievski¹, Zhivar Sourati, L. Luceri, R. Tommasini, A. Mermoud, Rui Cao, Roy Ka-Wei Lee, Wen-Haw Chong, Jing Jiang та ін.

У лінгвомеметиці В. Барчук визначив деякі деструктивні мему сучасних українців і зазначив: «...мему формують сферу етики і моралі, що представляє індивідуальне і суспільне» [1]. Мему розглядаються як повідомлення, що являють собою поєднання візуалізації з лаконічними влучними фразами, добре запам'ятовуються, швидко поширюються від одного реципієнта до іншого, а відтак – звертають на себе увагу більшості [11, с. 95]. Тож, так звані креолізовані мему [1, с. 375] є релевантним предметом дослідження сучасного гумору. Полеміка щодо безпеки використання Телеграму під час війни [6] та випадок з арештом його власника Павла Дурова також є свідченням неабиякої актуальності впливу цього месенджера на масову свідомість користувачів.

Засновники та прихильники біосоціальних підходів до сутності мемів розглядають поширення мемів як етап еволюції (Р. Докінз, Д. Деннет, Р. Броуді, С. Блекмор та ін.). Дослідники соціальної складової гумору пов'язують інтелектуальну гру довкола гумористичного змісту невідповідностей із поняттям бісоціалізації, розробленої А. Кестлером, і відзначають, що зв'язок сміху та агресії відіграв свою роль в еволюції соціальної поведінки. Вищі примати та діти сміються у ситуаціях, які поєднують відчуття тривоги, радості, безпеки, страху та ігрової ворожості [25].

Звісно, гумор на відміну від сміху, передбачає значну інтелектуальну складову, яку пов'язують із почуттям гумору. Українська авторка О. Шпортун визначає почуття гумору як комплекс перцептивних, когнітивних, емоційних, фізіологічних та поведінкових процесів та зауважує, що високий рівень тривожності знижує ефект комізму при сприйнятті гумору [15,

с. 101]. Однак вплив тривожності на виникнення почуття смішного не завжди є однозначним і залежить від рівня інтелектуальної складності жарту [15, с. 102].

Зауважимо, що дослідження гумору виходить за межі аналізу теоретичних положень до методичних та прикладних задач під час війни. У березні 2022 року був створений проект "We're from Ukraine", який пояснює закордонній аудиторії контекст і сенси українських воєнних мемів. Автор цієї ідеї Йосип Гусак зауважив: «...є думка, що війну мемів українці виграли з першого дня» [12].

Отже, огляд теоретичного доробку дослідників гумору та практична актуальність зазначеної теми визначили **мету дослідження**: з'ясувати та описати соціально-економічні та морально-етичні аспекти життя українських жінок під час війни, що втілюються у жартах гумористичних Telegram-каналів.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні ми спиралась на інтерсекційний соціально-філософський аналіз, що передбачає перетин багатьох векторів: статі, гендеру, національної ідентичності, громадянської позиції та соціального статусу.

Були вибрані гумористичні Telegram-канали, що функціонували в українському просторі після повномасштабного вторгнення російських військ у лютому 2022 року і містили україномовні тексти. Критерії відбору каналів:

- канали є гумористичними (за назвою, описом чи основним змістом);
- відкриті: їх можна знайти через пошук і вільно читати (не приватні, чи закриті, для яких потрібне запрошувальне посилання, або запит);
- мають понад тисячу підписників та значне охоплення;
- зберігали активність щонайменше рік після повномасштабного вторгнення;
- мають стосунок до жінок (зазначалося у назві або описі каналу, регулярно включали контент із жінками чи про жінок).

Окрім мови, Telegram-канали також перевірялись на відсутність чи присутність (у рекламних оголошеннях) кальок/фейків, зазначених Центром протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України [2].

Популярність Telegram-каналів (кількість підписників, обсяг охоплення та перегляди) перевірялась за рейтингами сайтів TGStat і Telegator.

На початок 2024 року досліджувані канали мали приблизно таку кількість підписників: «Бро скинув мем» понад 220 тисяч підписників, «ГУМОР UA: жарти та приколи» – понад 109000 підписників, «Сміх та й годі», «Боже, яке кончене!» та «Гумористичний фронт» – понад 50000 кожен, «Баба і кіт» – понад 16000 підписників, «Крінжарня» – близько 15000, «Жіночий гумор 18+» – понад 6000, «Жінка з гумором» – понад 5000, «Український гумор» та «валерьянка АРЕСТОВИЧА» понад 4000, «Танін мемархів» – близько 1500, «НУ ШО» та «Інтелектуальний гумор» близько 1000 підписників кожен. Як видно з переліку, «жіночі» за назвою гумористичні канали досить попу-

лярні, але поступаються за кількістю загальноукраїнським гумористичним каналам.

Стосовно гендерного складу підписників гумористичних каналів статистика відсутня. На каналі українського гумору «ГУМОР UA: жарти та приколи», що мав на момент дослідження понад 113 тисяч підписників час від часу проводиться опитування шляхом опціонального вибору – «голосування». У першому голосуванні 2023 року взяли участь близько двадцяти п'яти з половиною тисяч: 70% із тих, хто проголосував, – жінки. В інших опитуваннях приблизно такий же гендерний склад. При цьому зберігається тенденція: чим більше тих, хто проголосував, – тим більший відсоток жінок.

Відео та аудіо формати мемів не аналізувались. Комбінування зображення та тексту і поширення у різних каналах із різною швидкістю не давало можливості з'ясувати авторство та першість каналу у гумористичному контенті. Варто відмітити, що наше дослідження є соціально-філософським і не відповідає позитивістському канону повною мірою: не зосереджувалось на числових показниках і не використовувало Big Data аналіз.

Зауважимо, що у теорії проблемним є саме визначення жіночого гумористичного контенту: Х. Котхоф розглядає гумор як ситуаційну дискурсивну практику і визначає такі характеристики жіночого гумору: креативність, спонтанність, багатоперспективність, життєрадісність, виразність і чималу кількість кумедної саморефлексії та самоіронії [22].

У практичній площині комікеси та стендаперки відзначають: «Той факт, що досі існує таке поняття як «жіночий гумор», автоматично робить його специфічним і зрозумілим лише жінкам. Жінка в комедії – це специфічний типаж, близький тільки іншим жінкам. А якщо виступатимуть дві комікеси, то вони жартуватимуть про одне й те саме чи про специфічно жіночне (про місячні наприклад)» [8].

Суто жіночі теми як то місячні, пологи та грудне вигодовування постійно присутні у жіночих українських Telegram-каналах, а у загальних гумористичних каналах – вкрай рідко. Частота їх появи в каналах зі значним охопленням не регулярна.

У гендерній теорії гумор, націлений на гендерну деконструкцію, відомий як «феміністський гумор» [17]. Вітчизняна дослідниця Т. Храбан виокремлює дві його характеристики: 1) головними дійовими особами у виробництві та поширенні цього типу гумору є жінки; 2) цей тип гумору використовують як інструмент ситуативної та соціальної конфронтації, основною метою якої є подолання гендерної асиметрії та нерівності [14, с. 168].

Авторка, досліджуючи жіночі пости у фейсбуці, зазначає, що «на початок листопада 2022 р. з українського сектору соціальних мереж повністю зникли кальки з феміністського російського гумору», а «вплив російського сегмента було зведено до мінімуму» [14, с. 171]. Натомість майже на всіх проаналізованих жіночих гумористичних Telegram-каналах регулярно з'являлись кальки з російських жартів та мему з росій-

ських каналів. Також траплявся суржик і переклад із російської, рідше – з польської: «Син привів перший раз свою будучу супругу додів. Всі довго мовчали. Першов заговорила бабка: - Се вам за то що не молитеся»¹. Важливо, що у Telegram-каналах, які часто публікували кальковані з російських сайтів жарти, як правило, не зустрічались фемінітиви.

У проаналізованих жартах жіночих Telegram-каналів кальки з російської найчастіше зустрічаються у експансивній алкогольній тематиці та експлуатації гендерних стереотипів: «Поки Танька навчилась їздити на машині, навігатор вивчив Отче наш, Богородицю і Вірую».

Також, поширені кальки з російських жартів, що ґрунтуються на фінансовій залежності жінок від чоловіків. Використовувати чоловіків для повного забезпечення життя жінки, яка в ідеалі самоусувається від будь-якої роботи, – це друга за поширеністю, після «вінішка», тема у калькованих з російських жартів.

«– Мадам, таке відчуття, що вас хвилюють лише гроші!

– Не хвилюють, а заспокоюють!»;

«Просто чоловік твоєї мрії ще не заробив достатньо грошей, щоб ти його зустріла».

Зазвичай тексти з соціально-економічної тематики супроводжуються сценами із жіночих романів або художніх картин:

«– Сьогодні наше перше побачення, Оплачу будь-яке місце, куди хочете сходити?

– на МРТ хребта...»

«Серйозні стосунки це – коли він оплачує тобі комуналку і лікарів».

Стосовно витрат: на російських каналах акцент робиться на легковажності та марнотратстві жінок. В українських Telegram-каналах – контроль за сімейними коштами залишається за дружиною, зокрема лишається актуальною традиційна для української культури модель, за якої чоловік віддає зарплату жінці:

«– Люба, у нас є гроші?

– Нема.

– Я ж тобі вчора зарплату віддає!

– У мене є, а у нас нема!»

В українських Telegram-каналах є популярною тема роботи та невисоких зарплат:

«Досягнула того рівня, що можу дозволити собі не працювати. Але поки що, тільки в неділю».

«У списку журналу Форбс я десь у четвертому мільярді».

Такі жарти, на нашу думку, можна розглядати як використання афіліативного гумору, що сприяє просуванню та збереженню мереж соціальної підтримки. Більшість жінок під час війни мають працювати, до того ж у 2022-2023 роках на ринку праці збільшився найм жінок [10]. Однак, дається взнаки зменшення тривалості відпусток та святкових днів:

«Тільки око перестало сіпатися, а завтра вже понеділок». «За кожною сильною жінкою стоїть літо, де вона гарує без відпустки і вихідних». У постах присутня перманентна втома, певні ознаки «мозкового туману» (Brain fog), розгубленості:

«Вирішила зібратися з думками... жодна думка на збори не прийшла».

«Ви мультизадачна? Так, я можу слухати, ігнорувати та забувати одночасно.»

«Те почуття, коли завтра вже сьогодні, а ти ще вчора».

У російськомовних Telegram-каналах такий текст зазвичай супроводжується фотографіями молодих сексуальних жінок і алкоголю, в українських – тональність трохи «важча», а зображення близькі до сатири.

Дослідниця гендерних аспектів гумору Х. Коттхов, у згаданій вище роботі, виділяє чотири сфери, в яких гумористична практика зазвичай є гендерованою: статус, агресивність, соціальна приналежність і тілесність, зокрема, сексуальність [22, с. 5]. Наше дослідження, що спиралось на порівняння «загальних» гумористичних каналів із «жіночими» гумористичними каналами також підтверджує гендерованість гумористичних практик за цими векторами. Проте, помітний ряд особливостей сучасного українського жіночого гумору.

Стосунки з чоловіками є однією з основних тем жіночого гумору, причому пов'язаною з будь-яким віком і статусом української жінки: «Справжній чоловік не той, що бореться за тебе з драконом. Справжній чоловік – той, який залишається з тобою навіть коли дракон це ти».

В українських Telegram-каналах тема стосунків із чоловіками містить увесь спектр позитиву: безпека, комфорт, доброта, радість. Меми – веселі, смішні, кумедні. Особливою симпатією вирізняється ставлення до чоловіків із силових структур:

Дівчата

- блін, не можу підібрати ракурс

Хлопці в будь-якій ситуації

¹ Тут та надалі текст мемів виділений курсивом і подається без редагування

Комфорт і необтяженість, з акцентом на жіночу легковажність, прослідковуються у ставленні до

стосунків із чоловіками, які залишились в тилу. Загалом, стосунки з чоловіками виступають як джерело радості і легкості на фоні страшних подій війни:

« – Кохана а у тебе хтось був до мене?

– Ти що дурний? Подивись на годинник! Всі ще сплять!»

«Вчора мене кинув чоловік, а сьогодні зателефонував і сказав, що пожартував. А я вже знайшла іншого. Капець, як незручно...»

« – Сьогодні прокинулась, а тебе немає, де ти був, любий?

– А де ти прокинулась, любя?»

Така легкість поєднується в українському гурмі з певною жіночою агресивністю: «Хочу слухаю дружину, не хочу – лежу у травматології».

«Дружина-чоловікові: – Я подаю на розлучення! Машини ділимо навпіл: мені Лексус, тобі – пральну.»

«Чоловіки, пам'ятайте! В люті, жінку від ротвейлера відрізняє лише помада!»

Ситуація з «агресивними українками» є «дзеркальною» до жорстокості чоловіків із російських анекдотів. Проте легка мізандрія у жіночих гумористичних Telegram-каналах не позиціонується як сексизм. Скоріше є проявом феміністського гумору, що спрямований на дискредитацію уявлень про чоловічу перевагу, сексуальну доблесть і домінування [14].

Глумління над вразливістю «тонкої, ніжної, особливої» жіночої натури, також не можна розглядати як сексизм стосовно жінок. Постійно присутня самоіронія феміністського гумору, яка дозволяє сформувати не лише позитивне сприйняття свого віку та образу тіла, але й виступає засобом подолання стресу: «Природа щедро нагородила мене почуттям гумору, але на цьому подарунки закінчились».

Психологи Д. Флагель, М. Чойсі, Е. Кріс зазначали, що гумор є засобом отримання задоволення, незважаючи на попередні болісні переживання, афекти. Jг. Fry, A. Salameh, K. Dыck, S. Holtzman та ін. досліджували вплив почуття гумору на когнітивну оцінку стресу та застосування гумору у психотерапії. Результати показали, що жінки з почуттям гумору можуть бути більш здатними до когнітивної реструктуризації та переоцінки стресових життєвих подій [18]. У жіночих каналах жінки часто виступають сильнішими за чоловіків і більше пристосованими, як такі, що здатні долати стрес та негаразди. Доволі часто жінки кепкують із недолугості чоловіків. Рівень інтелектуальності українського жіночого гумору потребує подальшого дослідження:

У мене питання: чому літаючий чоловік це супермен, а літаюча жінка – відьма?

«Мені психолог порадив:

– Напиши листа людині, яка тебе бісить та спали його...»

– Добре... А з листом що робити?»

«Метеликів у животі, зжерли таргани з голіву».

Зображення є невід'ємною частиною мемів, або важливими контекстуальними доповненнями до

тексту: тварини (здебільшого мемні котики), художні картини, текст на фоні певного кольору, стилізовані шрифти та ін. Навіть якщо текст у перекладі з російської збігається, акценти різняться. У російських Telegram-каналах застосовуються сцени з кінофільмів (здебільшого радянських) і сатиричні малюнки; діти (здебільшого дівчатка, або дівчатка з хлопчиками) зустрічаються трохи рідше, ніж в україномовних постах. В українських жіночих мемах спектр зображень дуже широкий і потребує окремого дослідження. Варто відмітити, що останнім часом в україномовних жіночих каналах із милими листівками та квітковими календарями почали з'являтися комерційні публікації, що супроводжуються емоційно травмуючими фотографіями скалічених тварин. Фотографії взяті з російських притулків, до того ж, у російських Telegram-каналах фото скалічених тварин заблюрено, а в українських – ні. Це може бути пов'язано з тим, що після пережитих жахів, які принесло російське вторгнення, викликати емоції в українок значно складніше. Окрім зборів грошей зоошахраями на фейкові притулки, на нашу думку, може мати місце інформаційно-психологічна операція. Інші жіночі канали, зокрема гумористичні, також можуть ставати майданчиком для таких маніпуляцій. Для перевірки цієї гіпотези потрібні подальші дослідження соціальної безпеки з використанням цифрових методів обробки великих обсягів даних.

Сексуальність, на відміну від російських Telegram-каналів, не ідеальна (кіношна) і не відділена від реальності, а вбудована у повсякдення українок: «Вийшла на город в купальнику, то сусід всю траву покосив. Сусідка попросила завтра знову вийти, бо треба грядки пополотити»)).»

Особлива для жіночого гумору тема – їжа, кулінарія, консервація. Варто відмітити також гендерну інваріантність багатьох жартів: чоловічі та жіночі репліки можуть бути поміняні місцями:

«– Іване, чого ти весь час крутишся? Що, голубці недобрі?

– Олю, голубці добрі, але люди в кінотеатрі навколо нас всі попкорн їдять!!»

Проте страви готує як правило жінка:

«– Галю, а що борщ вчорашній?

– Я тобі більше скажу, він ще й завтрашній!»

«– Мам а що у нас є їсти?

– Суп, гречка, смажена картопля, сосиски, сирники.

– Клас! Я буду макарони!»

Тема схуднення зустрічається дуже часто і дуже об'ємна у сучасному українському жіночому гурмі:

«Якщо я продовжу стільки їсти, то важким озброєнням України буду я».

«Немає у тебе ніякої зайвої ваги. Це запасна».

«Дівчина: схуднути.

Жінка: повернути свою фігуру до кордонів 2010-го року.»

«Так хочеться чоловічої уваги, чоловічих рук на плечах на талії! І талію, капець як хочеться...»

«Виявляється, мало зберегти вправи для схуднення. Їх ще треба робити. Такого я не очікувала.»

«Раніше я стежила за своєю фігурою, а тепер спостерігаю».

Смачна їжа пов'язана з ідентичністю українок та українців:

«Куди б не закинула доля українців, вони завжди будуть шукати сало, гречку і буряк на борщ».

«Це ще орки не знають, що у нас є страва, яка називається «бендерики». Аби знали, то вже б збожеволіли».

Хоча симпатії до того чи іншого політика проглядаються, політичні жарти у жіночих гумористичних Telegram-каналах трапляються вкрай рідко і, як правило, з'являються після міжнародних подій або вітчизняних нововведень: «Ввечері тест на вагітність показав дві полоски. Вже на ранок Дія «підтягнула» батька».

Загалом жіноча тематика: вагітність, місячні, менопауза присутні в українських мемах, що орієнтовані на жінок середнього віку.

«– Дівчатка, на якому терміні ви відчули рухи дитини?»

– Коли вона з'їхала і почала жити окремо».

Діти та материнство є постійною тематикою жартів. Материнство проявляється як частина буденності.

У мемах присутнє глузування з трагічності «всепоглинаючого материнства»:

«– Коханий, я вже хочу дітей».

– А я – Ні.

– Я розумію, але літо закінчується, треба їх з села забрати».

«Коли жінка говорить, що любить дітей більше, ніж чоловіка – не вірте!!! Дітей вона може залишити з сусідкою. Чоловіка – ніколи!!!»

Мати виступає сильною, організованою, веселою та владною:

«У нас мама дуууууже добра!... але іноді як крикне, то навіть діти з сусіднього будинку починають прибирати».

«– І навіть якщо ти впав – вставай! Та йди до мети!»

– Та зара дometу Мам... що ви сі вчіпили...»

У загальних гумористичних каналах цей жарт був присутній у форматі короткого відео, в якому молодий здоровий чоловік фітнес-тренер кричав «навіть якщо ти впала – вставай! І йди дometи!» стомленій жінці-прибиральниці. Емодзі-реакції на це відео були гірші, ніж на відповідні жарти у жіночих Telegram-каналах. Це підтверджує, що зневажливий гумор, націлений на групи з нижчим статусом, сприймається більш негативно, ніж зневажливий гумор, націлений на групи з вищим статусом [23], що пов'язано з існуванням реальної загрози для жінок із вразливих груп із нижчим статусом.

Загалом вектор віку та швидкоплинності часу є постійно присутнім у мемах жіночих Telegram-каналів: «Жила-була дівчинка.. і ось одного разу її запитали в тролейбусі: – А у вас є пенсійне?».

У калькованих із російських каналів жартах «старушки» молодяться і поводяться як дівчатка. Баба з села (бабуся) є позитивним персонажем саме українських жартів: «Баба з села може передати внукам все: сир, сметану, бараболю, курочку.. А баба з міста – привіт».

Теми моди, боротьби за молодість, догляду за собою та застосування косметики часто подаються у форматі самоіронії: «Ти дивиєшся, що діти вірять в Миколая, а сама віриш, що креми і маски з Єви за 40 грн повернуть тобі молодість і бадьорість».

На відміну від російського гумору, де переважають жарти про тещ і є лише поодинокі згадки про свекрух, у жіночих українських Telegram-каналах значно більше жартів на цю тему:

«Молодята клялися на весіллі, що тільки смерть розлучить їх. Але як виявилось, свекруха теж на щось здатна».

«Дуже важко виховувати сина, якого народила тобі свекруха».

«Якщо свекруха почала називати тебе «донечкою» це означає, що вже весна і на городі повно роботи!»

«Свекруха сердито до невістки:

– Хватить вже сидіти в інтернеті ... Пішла би краще города посапала!

– Так зима ж, мамо...

– Ну і що?! Шапку одягни...»

Загалом, городи є особливо популярною темою. Впродовж року змінюються акценти:

«Дві подруги давно не бачилися...»

– Ой, Люба, як ти похудла... Що в тебе за діета?

– Картопля, буряки, морква, цукіні...

– А варити чи смажити?

– Полоти...»

«Народна прикмета: якщо людина відсутня в інтернеті – значить сапає города».

Гумор, пов'язаний із набожністю, також присутній у жіночих гумористичних Telegram-каналах:

«Прийшла донька зі школи і каже, що треба здати 30 грн на Божу Матір.

Телефонуємо вчительці: – Нащо треба здавати по 30 грн?

– На хрестоматію».

Психологи активно розробляють методики використання мемів у арттерапії під час війни. Погоджуємось, що гумор є свого роду копінг-ресурсом, що об'єднує когнітивні, емоційні та поведінкові стратегії, які можна використовувати, щоб впоратися з труднощами життя під час війни.

Разом із тим, у мемах проглядається втома, важкий психоемоційний стан, хвороби:

«Як пояснити емоційним гоїдалкам, що я вже накаталася?»

«Морально втомилася. Хочу аморально відпочити.»

«Каже мені чоловік: – Я тобі, кохана, зірочку приніс! Щоби ти, соплива, мазала під ніс!))»

У жартах відображені негаразди соціально-економічного характеру, інфляція: «Помітила, що з кожним роком я стаю все сильнішою. Сумку з продуктами на 500 грн стає носити все легше і легше.»

Значно веселіше обігруються дефіцити пального, солі, стрибки цін:

«Заможна холостячка з 2 кг солі шукає нареченого з каністрою бензину!)). «В цьому сезоні губи, брови, сидниці більше не в моді. Тренд 2022 – дівчина з сіллю та каністрою бензину!».

Відключення електроенергії та руйнування інфраструктури також регулярно відображаються у жартах;

**ЦЕ Я ЧИТАЮ КНИГУ, АЛЕ В ПРИНЦИПІ
ГОТОВА ДО БУДЬ-ЯКИХ ПОДІЙ**

«Увага! Для економії тепла та електроенергії всім неодруженим чоловікам рекомендується переселитися до незаміжніх жінок!))».

«Кубик Рубіка по-українськи – це зібрати у себе вдома одночасно працюючі опалення, світло, воду й інтернет».

«Жодні тренінги з тайм-менеджменту не навчили мене планувати свій час, як це зробило Обленерго за 2 тижні».

«Усі дарують квіти. А ти візьми і купи їй генератор».

Відрефлексовані події російського нападу впливають на громадянську позицію українців. У жіночому гуморі також видимий патріотизм, зневажливе ставлення до ворогів та активна громадянська позиція:

«– Коли бачу тебе, то палаю, як нафтобаза в Брянську!

– Тю. Та хіба то любов? От палатимеш як кремль – приходь».

Жіночі жарти здебільшого грайливі, сміливі, почасти агресивні, але «не злі». Злість та ненависть виникає у мемах із чорним гумором, коли мова йде про російських загарбників. Певний час у гумористичних каналах популярними були ласкаві написи, зроблені шрифтом Telegram-бота «Папка в пакет» (no_father_bot).

«Орки прочитавши: «Жінка сварила чоловіка», знову звинувачують нас в людожерстві».

«Якщо вам сумно на День закоханих пам'ятайте, що російським солдатам найважче знайти свою другу половинку».

Висновки і пропозиції. Жіночі гумористичні канали, як і Telegram-канали загалом, регулярно висвітлюють соціальні контексти воєнних подій. Соціально-політична позиція у мемах жіночих гумористичних каналів висвітлена м'яко, здебільшого через стійкість до негараздів під час війни.

Чоловіки присутні в усіх життєвих ситуаціях українок, що руйнує капсулу особливого, окремого, романтизованого «жіночого світу». Загалом, у жіно-

чих жартах стосунки з чоловіками необтяжені «трагедіями» та презентують особливу легкість і задоволення. Подружнє життя зображується у двох форматах: комфорту, тепла і затишку з коханим та з позиції владної господині – сімейного матріарха.

У жіночих гумористичних каналах є жарти, що можуть бути потрактовані як сексизм стосовно жінок, проте абсолютна більшість із них є проявом феміністської самоіронії.

Telegram-канали на сьогодні виступають цифровим засобом масової інформації, що фактично не містить обмежень і модерації гумористичного контенту. Разом із тим, Telegram-канали є вразливим місцем національного медіа-простору. Хоча українки у гуморі демонструють певну стійкість до російської пропаганди, загрозою є поширення деструктивного контенту в неполітичній сфері: популяризація і позитивне сприйняття способу та стилю життя «на російський манер», сімейні стосунки та міжгендерна взаємодія у традиціях «руського мира»; негативне ставлення до приготування їжі, постійне вживання алкоголю, відраза до організації власного побуту, загальна зневіра, апатія, депресивні настрої тощо.

1. Барчук В. Про деякі суспільні мему сучасних українців. *Українознавчі студії*. 2018. №19. С. 32–40.
2. Глосарії назв, термінів та словосполучень, які рекомендовано використовувати у зв'язку з тимчасовою окупацією Російською Федерацією Автономної Республіки Крим, м. Севастополь і окремих районів Донецької та Луганської областей. Центр протидії дезінформації при Раді національної безпеки і оборони України. С. 8.
3. Грабовська І.М. Інтелектуальний фронт України – невід'ємний чинник перемоги у війні проти російського агресора. *Матеріали Міжнародної інтернет — конференції «Розвиток науки та техніки під час воєнного стану», 23 січня 2023 р., м., Вінниця*. С. 54–57. URL: https://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/02/%D0%92%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F_230123.pdf
4. Грабовська І., Грабовський С. Виміри війни: національна суб'єктність проти «міфу ХХІ сторіччя». *Міжнародна науково-практична конференція «Війна в Україні – виклик євроатлантичним цивілізаційним цінностям»*. 24–25 червня 2024 року, м. Ужгород. С.18–21. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/473>
5. Гумористично-сатирична періодика / М. В. Савчук // *Енциклопедія Сучасної України* / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006. URL: <https://esu.com.ua/article-24713>
6. Гуржій С.В. Сучасні загрозові тенденції використання Telegram-каналів на шкоду державним інтересам. *Інформація і право*. 2021. №4 (39). URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/249297>
7. Дворак Я., Стеблина Н. Гумор на війні як інструмент спротиву (на матеріалі популярних українських телеграм-каналів). *Прикладні аспекти сучасних міждисциплінарних досліджень*. 2022. С. 24–26.
8. Дерская Н. Про те, чому в комедії мало жінок. *Wonderzine Україна*. URL: <https://www.wonderzine.me/wonderzine/life/life-column/593-chomu-v-komediyi-malo-zhinok-kolonkastendap-komikesi-nasti-derskoyi>
9. Дзюбіна О. І. Класифікація, структура та функціонування Інтернет-мемів в соціальних мережах Twitter та Facebook. *Молодий вчений*. 2016. №2. С. 375–379.
10. Інфляційний звіт. Квітень 2024 року. *Національний банк України*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q2.pdf
11. Лебедь К.М. Філософія сміху: український гумор як протидія стресу під час війни. *Українські студії в європейському контексті*. 2022. №5. С. 93–99.
12. Морі Є. «We're from Ukraine»: як українські мему про війну перекладають для закордонної аудиторії. *Розмова з Йосипом Гусаком*. URL: <https://suspiine.media/220023-we-ukraine-akukrainski-memi-pro-vijnu-perekladaut-dla-zakordonnoi-auditorii/>
13. Олег Черниш. Гумор проти ракет. Як Україна жартує під час війни. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61473573>
14. Храбан Т.Є., Феміністський гумор українського сектору соціальних мереж. *Український соціум*. 2023. № 1 (84). С. 166–181.
15. Шпортун О.М. Фізіологічні, гендерні та психологічні відмінності почуття гумору. *Вісник Харківського національного університету*. 2016. Випуск 59. С. 98–103.
16. Щербак Т.І., Пухно С.В. Дослідження почуття гумору в осіб з різним рівнем життєстійкості. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2023. Том 34 (73). № 6. С. 17–25.
17. Case C.E., Lippard C.D. Humorous Assaults on Patriarchal Ideology. *Sociological Inquiry*. 2009. Vol. 79. No. 2. Pp. 240–255.
18. Fry Jr. W.F., Salameh W.A. Handbook of Humor and Psychotherapy: Advances in the Clinical Use of Humor. *Sarasota: Professional Resource Exchange*. 1987. URL: <https://psycnet.apa.org/record/1987-97317-000>
19. Greengross Gil, Paul J. Silvia and Emily C. Nusbaum. 2020. Sex Differences in Humor Production Ability: A Meta-analysis. *Journal of Research in Personality* 84. Pp. 1–17.
20. Greengross Gil. Sex and gender differences in humor: Introduction and overview. *Humor*, vol. 33, no. 2, 2020, Pp. 175–178.
21. Julia B. Bear, Ella Miron-Spektor. Understanding the role of gender in humor expression: Directions for future scholarship. URL: <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2023.101724>

22. Kotthof Helga. Gender and humour: The State of the Art. *Journal of Pragmatics*. 2006. Vol. 38. Pp. 4–25.
23. Lawless Tiffany J., O’Dea Conor J., Miller Stuart S. and Saucier Donald A. Is it really just a joke? Gender differences in perceptions of sexist humor. *HUMOR*, vol. 33, no. 2, 2020, Pp. 291–315. URL: <https://doi.org/10.1515/humor-2019-0033>
24. Smitha E.S., Sendhilkumar S., Mahalaksmi G.S. Meme Classification Using Textual and Visual Features. In: Hemanth D., Smys S. (eds). *Computational Vision and Bio Inspired Computing. Lecture Notes in Computational Vision and Biomechanics*. 2018. Vol. 28. Springer Cham. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-319-71767-8_87
25. Winkler S.L. & Bryant G.A. Play vocalisations and human laughter: a comparative review. *Bioacoustics*. 2021. Vol. 30(5). Pp. 499–526.

References

1. Barchuk V. (2018). *Pro deiaki suspilni memy suchasnykh ukrainsiv* [About some social memes of modern Ukrainians]. *Ukrainoznavchi studiji*. №19. Pp. 32–40 (in Ukrainian).
2. Hlosarii nazv, terminiv ta slovospoluchen, yaki rekomendovano vykorystovuvaty u zviazku z tymchasovoiu okupatsiieiu Rosiiskoiu Federatsiieiu Avtonomnoi Respubliki Krym, m. Sevastopol i okremykh raioniv Donetskoï ta Luhanskoï oblastei [Glossaries of names, terms and phrases that are recommended to be used in connection with the temporary occupation by the Russian Federation of the Autonomous Republic of Crimea, the city of Sevastopol and certain districts of the Donetsk and Luhansk regions]. *Tsentr protydii dezinformatsii pry Radi natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy*. P. 8 (in Ukrainian).
3. Hrabovska I.M. (2023). *Intelektualnyi front Ukrainy – nevidiemnyi chynnyk peremohy u viini proty rosiiskoho ahresora* [The intellectual front of Ukraine is an integral factor in the victory in the war against the Russian aggressor]. *Materialy Mizhnarodnoi internet — konferentsii «Rozvytok nauky ta tekhniki pid chas voiennoho stanu», 23 sichnia 2023 r., m. Vinnytsia*. Pp. 54–57. URL: <https://el-conf.com.ua/wp-content/uploads/2023/02/%D0%92%D1%96%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%8F230123.pdf> (in Ukrainian).
4. Hrabovska I., Hrabovskyi S. (2024). *Vymiry viiny: natsionalna subiektnist proty «mifu KhKhI storichchia»* [Dimensions of war: national subjectivity against the "myth of the 21st century"]. *Mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiia «Viina v Ukraini – vyklyk yevroatlantychnym tsyvilizatsiynym tsinnostiam»*. 24–25 chervnia 2024 roku, m. Uzhhorod. Pp. 18–21. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/473> (in Ukrainian).
5. Savchuk M.V. (2006). *Humorystychno-satyrychna periodyka* [Humorous and satirical periodical]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. NAN Ukrainy, NTSh. K.: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. URL: <https://esu.com.ua/article-24713> (in Ukrainian).
6. Hurzhii S.V. (2021). *Suchasni zahrozlyvi tendentsii vykorystannia Telegram-kanaliv na shkodу derzhavnym interesam* [Modern threatening trends in the use of Telegram channels to the detriment of state interests]. *Informatsiia i pravo*. №4 (39). URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/249297> (in Ukrainian).
7. Dvorak Ya., Steblyna N. (2022). *Humor na viini yak instrument sprotyvu (na materialii populiarnykh ukrainskykh telehram-kanaliv)* [Humor in war as a tool of resistance (based on the material of popular Ukrainian telegram channels)]. *Prykladni aspekty suchasnykh mizhdystsyplinarnykh doslidzhen*. Pp. 24–26. (in Ukrainian).
8. Dierskaia N. *Pro te, chomu v komedii malo zhinok* [About why there are few women in comedy]. *Wonderzine Ukraina*. <https://www.wonderzine.me/wonderzine/life/life-column/593-chomu-v-komedyi-malo-zhinok-kolonka-stendap-komikesi-nasti-derskoyi> (in Ukrainian).
9. Dziubina O.I. (2016). *Klasyfikatsiia, struktura ta funktsionuvannia Internet-memiv v sotsialnykh merezhakh Twitter ta Facebook* [Classification, structure and functioning of Internet memes in social networks Twitter and Facebook]. *Molodyi vchenyi*. №2. Pp. 375–379. (in Ukrainian).
10. *Inflatsiinyi zvit. Kviten 2024 roku* [Inflation report. April 2024]. *Natsionalnyi bank Ukrainy*. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2024-Q2.pdf (in Ukrainian).
11. Lebed K.M. (2022). *Filosofiiia smikhu: ukrainskyi humor yak protydia stresu pid chas viiny* [Philosophy of Laughter: Ukrainian Humor as an Antistress During the War]. *Ukrainski studii v yevropeiskomu konteksti*. №5. Pp. 93–99. (in Ukrainian).
12. Mori Ye. «We’re from Ukraine»: yak ukrainski memy pro viinu perekladaiut dlia zakordonnoi audytarii. *Rozмова z Yosypom Husakom* ["War from Ukraine": how a Ukrainian war meme is translated for a foreign audience. A conversation with Yosyp Husak]. URL: <https://suspiine.media/220023-we-ukraine-akukrainski-memi-pro-vijnu-perekladaut-dlia-zakordonnoi-audytarii/> (in Ukrainian).
13. Oleh Chernysh. (2022). *Humor proty raket. Yak Ukraina zhartuie pid chas viiny* [Humor against rockets. How Ukraine jokes during the war]. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-61473573> (in Ukrainian).
14. Khraban T.Ie. (2023). *Feministskyi humor ukrainskoho sektoru sotsialnykh merezh* [Feminist humor of the Ukrainian sector of social networks]. *Ukrainskyi sotsium*. № 1 (84). Pp. 166–181. (in Ukrainian).
15. Shportun O.M. (2016). *Fiziolohichni, henderni ta psykhologichni vidminnosti pochuttia humoru* [Physiological, gender and psychological differences in the

- sense of humor]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu*. Issue 59. Pp. 98–103. (in Ukrainian).
16. Shcherbak T.I., Pukhno S.V. (2023). *Doslidzhennia pochuttia humoru v osib z riznym rivnem zhyttiosti* [A study of the sense of humor in people with different levels of vitality]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Serii: Psykholohiia*. Vol. 34 (73). № 6. Pp. 17–25. (in Ukrainian).
 17. Case C.E., Lippard C.D. (2009). Humorous Assaults on Patriarchal Ideology. *Sociological Inquiry*. Vol. 79. No. 2. Pp. 240–255.
 18. Fry Jr. W. F., Salameh W. A. (1987). Handbook of Humor and Psychotherapy: Advances in the Clinical Use of Humor. *Sarasota: Professional Resource Exchange*. URL: <https://psycnet.apa.org/record/1987-97317-000>
 19. Greengross Gil, Paul J. Silvia and Emily C. Nusbaum. (2020). Sex Differences in Humor Production Ability: A Meta-analysis. *Journal of Research in Personality*, # 84. Pp. 1–17.
 20. Greengross G. (2020). Sex and gender differences in humor: Introduction and overview. *Humor*, 33(2). Pp. 175–178.
 21. Julia B. Bear, Ella Miron-Spektor. (2024). Understanding the role of gender in humor expression: Directions for future scholarship. URL: <https://doi.org/10.1016/j.copsy.2023.101724>
 22. Kotthof Helga. (2006). Gender and humour: The State of the Art. *Journal of Pragmatics*. Vol. 38. Pp. 4–25.
 23. Lawless Tiffany J., O’Dea Conor J., Miller Stuart S. and Saucier Donald A. (2020). Is it really just a joke? Gender differences in perceptions of sexist humor. *HUMOR*, vol. 33, no. 2. Pp. 291–315. <https://doi.org/10.1515/humor-2019-0033>
 24. Smitha E.S., Sendhilkumar S., Mahalaksmi G.S. (2018). Meme Classification Using Textual and Visual Features. In: Hemanth D., Smys S. (eds). *Computational Vision and Bio Inspired Computing. Lecture Notes in Computational Vision and Biomechanics*. Vol. 28. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-319-71767-8_87
 25. Winkler S.L. & Bryant, G.A. (2021). Play vocalisations and human laughter: a comparative review. *Bioacoustics*, 30(5). Pp. 499–526.